

การค้าระหว่างประเทศสมัยทวารวดี : มุมมองจากงานโบราณคดี
เมืองนครปฐม

The International Trade in Dvaravati Period: Aspect of the
Archaeology of Nakhon Pathom

สฤณีพงศ์ ขุนทรง¹
Saritpong Khunsong

บทคัดย่อ

นครปฐมเป็นเมืองศูนย์กลางสำคัญของวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเจริญอยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 การขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองนครปฐมในช่วง พ.ศ. 2552-2553 ทำให้ได้พบหลักฐานใหม่ที่สามารถนำมาตีความถึงการติดต่อสัมพันธ์กับต่างถิ่น และกิจกรรมการค้าในสมัยทวารวดี ผลการศึกษาพบว่า การติดต่อค้าขายในสมัยนี้มีทั้งกับชุมชนโบราณที่อยู่ภายในพื้นที่ของทวารวดีเองและกับชุมชนต่างถิ่นที่อยู่ไกลออกไป โดยเฉพาะกับอาณาจักรศรีวิชัยที่เจริญรุ่งเรืองบริเวณเกาะสุมาตรา (ประเทศอินโดนีเซีย) และคาบสมุทรมลายู (ประเทศไทยและมาเลเซีย)

การติดต่อค้าขายกับบ้านเมืองศรีวิชัยทำให้ทวารวดีเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการค้าโลกสมัยโบราณตามเส้นทางสายแปซิฟิกทางทะเล ซึ่งเฟื่องฟูขึ้นอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ภายใต้การสนับสนุนจากจีนสมัยราชวงศ์ถัง ความสัมพันธ์นี้ส่งผลกระทบบางประการต่อชุมชนทวารวดีที่เมืองนครปฐม เห็นได้จากการขยายตัวของเศรษฐกิจที่มีการปรากฏขึ้นของสินค้าจากต่างถิ่น ได้แก่ ลูกปัดแก้ว สีเดียวแบบอินโด-แปซิฟิก และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง รวมไปถึงการแพร่หลายเข้ามาของพุทธศาสนานิกายมหายาน

คำสำคัญ: 1. การค้าระหว่างประเทศ. 2. สมัยทวารวดี. 3. โบราณคดี. 4. เมืองนครปฐม.

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

Abstract

Nakhon Pathom was the major center of Dvaravati culture that flourished during 7th – 11th century AD. The archaeological excavations in this ancient city in 2009 - 2010 revealed some new evidence that can be interpreted in terms of contact and trade activities in Dvaravati period. The study reveals that Dvaravati had both domestic and international trades, especially with Srivijaya kingdom that flourished in Sumatra Island (Indonesia) and Malay Peninsula (Thailand and Malaysia).

The international trade with Srivijaya resulted in Dvaravati being part of the ancient world trade network known as the maritime silk route, which greatly flourished in the 9th century, under the support of T'ang dynasty of China. This relationship caused some changes to the Dvaravati community in Nakhon Pathom. This is shown by the economic growth with the emergence of non-local products, such as Indo-Pacific or monochrome glass beads and Chinese T'ang ceramics, as well as the spread of Mahayana Buddhism.

Keywords: 1. International trade. 2. Dvaravati period. 3. Archaeology.
4. Nakhon Pathom.

เกริ่นนำ

อันที่จริงแล้วประเด็นเรื่องการค้าสมัยทวารวดีโดยเฉพาะบทบาทของเมืองนครปฐมโบราณนี้เคยมีนักวิชาการบางท่านนำเสนอไว้แล้ว อาทิเช่น ชิตา สาระยานักประวัติศาสตร์ได้กล่าวว่า เมืองนครปฐมเป็นศูนย์กลางการค้าของภูมิภาคในลุ่มแม่น้ำท่าจีน - แมกลอง เมืองนี้สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12 เพื่อรองรับการขยายตัวทางการค้าที่เกิดขึ้นทั้งภายในและนอกภูมิภาค (ชิตา สาระยา, 2531 : 89-91) ขณะที่ ผาสุข อินทราวุธ นักโบราณคดีผู้เชี่ยวชาญเรื่องสมัยทวารวดีกล่าวว่า นครปฐมน่าจะเป็นทั้งเมืองหลวง และ “เมืองท่าค้าขาย” ของรัฐทวารวดีในราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 (ผาสุข อินทราวุธ, 2542 : 101) เพราะได้พบโบราณวัตถุที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อค้าขายกับต่างถิ่นหลายประเภท เช่น ตราดินเผารูปเรือสำเภา (กรมศิลปากร, 2552 : 114-115) แผ่นดินเผารูปคช-ลัทธิและท้าวภูเวงที่อาจใช้เป็นเครื่องรางของพ้อค้า (ผาสุข อินทราวุธ, 2526 : 92-101) เป็นต้น ในส่วนของผู้เขียนเองก็มีข้อมูลเพิ่มเติมจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองนครปฐมในช่วง พ.ศ. 2552-2553 ที่แหล่งโบราณคดีเหือกหมู 1 ตำบลพระประโทน และที่หมู 4 ตำบลธรรมศาลา โดยพบโบราณวัตถุประเภทสินค้าที่สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมการผลิต การติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนในสมัยทวารวดีได้เป็นอย่างดี

นครปฐมในสมัยโบราณ คือ “เมืองท่าประเสริฐ”

พื้นที่ของจังหวัดนครปฐมเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีแหล่งหินหรือแหล่งแร่ธาตุใดๆ ในเขตอำเภอเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองนครปฐมในสมัยโบราณมีลักษณะภูมิประเทศเป็นลานตะพักลำน้าชื้นต่ำ (Lower terrace) ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำท่าจีน พื้นดินจึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ทั้งยังใช้ลำน้บางแก้วที่ไหลผ่านตัวเมืองไปออกแม่น้ำท่าจีนเป็นเส้นทางคมนาคมหลักอีกด้วย

ดังนั้นปัจจัยทางกายภาพ (Physical factor) คือสภาพภูมิประเทศ และการตั้งเมืองที่น่าจะเคยอยู่ติดกับแนวชายฝั่งทะเลเดิม ตลอดจนการจัดการระบบคูคลอง (ทิวา ศุภจรรยา, กฤษณพล วิชพันธุ์ และชวลิต ขาวเขียว, 2544 : 151) จึงเอื้อประโยชน์ต่อการติดต่อค้าขายและส่งเสริมให้เมืองนครปฐมเป็นเมืองท่าสำคัญในสมัยโบราณ เพราะในอดีตลำน้บางแก้วมีขนาดใหญ่ คูเมืองก็อาจเคยมีความกว้างราวๆ 50 - 60 เมตร และไม่มีคันดิน ซึ่งแตกต่างจากเมืองโบราณร่วมสมัยแห่งอื่นๆ จึงมีความเป็นไปได้ว่ามีการวางระบบนี้ไว้เพื่อควบคุมการเดินทางเรือสินค้าเข้ามายังตัวเมืองได้โดยตรง (ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน, 2525 : 3)

หลักฐานที่น่าสนใจคือ ได้พบตราดินเผาชิ้นหนึ่งจากเมืองนครปฐมเก็บอยู่ที่

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ด้านข้างมีจารึกที่ชำรุดไปบางส่วน จิระพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และวรินทร์ วลีศระ (Ravindra Vasishtha) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ วิเคราะห์ไว้ว่าเป็นจารึกอักษรพราหมี ภาษาปรากฤต อ่านว่า “varapata (na)” (วรปตนา) แปลว่า “เมืองท่าประเสริฐ” (อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ, 2547 : 189-190) สอดคล้องกับการค้นพบตราดินเผารูปเรือสำเภาและการไม่มีคันดินที่เอื้อต่อการเดินเรือภายในเมือง ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น

ภาษาเหนดินเผากับเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชนโบราณ

ในการขุดค้นชั้นวัฒนธรรมช่วงแรกที่เมืองนครปฐมได้พบเศษภาษาเหนดินเผาอย่างน้อย 2 แบบ ซึ่งมีความสำคัญ ทั้งต่อการกำหนดอายุสมัยแหล่งและการแปลความด้านการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างชุมชน เพราะมีลักษณะคล้ายกับภาษาเหนที่พบตามชุมชนร่วมสมัยแห่งอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ภาษาเหนดินเผาแบบ “พิมายดำ”

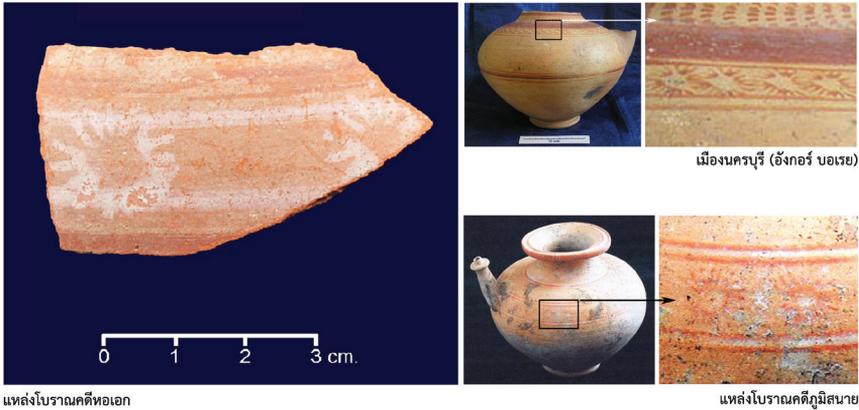
ในการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีห่อเภาได้พบชิ้นส่วนปากภาชนะทรงสาม 27 ชิ้น ซึ่งมีการขัดพื้นผิวภายในให้เป็นเส้นสีดำหรือเป็นเส้นมันวาว คล้ายกับ “ภาษาเหนแบบพิมายดำ” (Phimai black pottery) (Welch and McNeill, 2004) อันเป็นภาษาเหนประเภทเด่นช่วงยุคเหล็กของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กำหนดอายุอย่างกว้างๆ อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 4-12 (Welch and McNeill, 2004 : 540-541; รัชนี ทศรัตน์ และอำพัน กิจงาม, 2547 : 186, 188) นอกจากนี้ยังได้พบที่แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาว จังหวัดลพบุรี (มีขามแบบพิมายดำจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ) การขุดค้นตามเมืองทวารวดีในภาคกลางก็ได้พบภาษาเหนแบบพิมายดำนี้ด้วย เช่นที่เมืองจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ (Bronson, 1976 : 134-135, 192, 272-273, 389-391, fig. VIp) และเมืองชัยจำปา จังหวัดลพบุรี (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2547 : 40-41)

ภาษาเหนพิมายดำจึงเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์กันของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภาคกลางของไทย ซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ยุคเหล็ก) ที่มีความสืบเนื่องมาจนถึงช่วงแรกเริ่มสมัยประวัติศาสตร์

ภาษาเหนลายเขียนสีเป็นรูปคล้ายดวงอาทิตย์

จากการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีห่อเภาได้พบเศษภาษาเหนดินเผา 1 ชิ้น ที่ตกแต่งด้วยลายเขียนสีเป็นแฉกคล้ายรูปดวงอาทิตย์ (หรือดอกไม้) (ภาพที่ 1) เทียบได้กับลายเขียนสีที่ปรากฏบนหม้อมีพวยหรือกุ่มที่พบในประเทศกัมพูชา เช่น กุ่มที่จากเมืองอังกอร์ บอเรย (Angkor Borei) ซึ่งอาจกำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-11

(Fehrenbach, 2009 : 36-38) และกษัตริย์จากแหล่งฝังศพยุคเหล็กชื่อ ภูมิสนาย (Phum Snay) ซึ่งถูกฝังเป็นของอุทิศให้กับหลุมฝังศพหมายเลข 7 กำหนดอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 - 11 (Yasuda and Phoeurn, 2008 : 19, 37)



ภาพที่ 1 เศษภาชนะดินเผาลายเขียนสีคล้ายรูปดวงอาทิตย์จากแหล่งโบราณคดีห่อเอ็กเปรียบเทียบกับลายเขียนสีบนหม้อกษัตริย์จากประเทศกัมพูชา (ที่มาของภาพ: Fehrenbach 2009 : Figure 6.8 ; Yasuda and Phoeurn 2008 : Front Cover)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ช่วงก่อนหน้าสมัยทวารวดี (Pre-Dvaravati period) ชุมชนที่เมืองนครปฐมมีการติดต่อกับต่างถิ่นอยู่แล้วในลักษณะเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชนร่วมสมัย ทั้งกับชุมชนที่อยู่ในดินแดนไทยปัจจุบันและอาจรวมถึงชุมชนที่อยู่ไกลออกไปคือในกัมพูชา และนี่คงเป็นปัจจัยทางวัฒนธรรม (Cultural factor) ประการหนึ่งส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการด้านเศรษฐกิจและสังคม (คือการมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นตามลำดับเวลา อันนำไปสู่การจัดระเบียบทางสังคม) จนกลายเป็นเมืองใหญ่ในช่วงต้นสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13

เรื่องของ “ทวารวดี” ในเอกสารจีนสมัยราชวงศ์ถัง

ในตำนานเมืองนครไชยศรี (ชื่อเมืองนครปฐมในสมัยโบราณ) กล่าวว่าบริเวณนี้มีหมู่บ้านของพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ก่อนแล้ว พวกพราหมณ์ได้บรรจุเทหานทองหรือ “โทณะ” ที่เคยใช้ตวงพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ในเรือนหิน เมื่อ พ.ศ. 1133 ต่อมาพระเจ้าศรีสิริไชยพรมเทพจึงได้สร้างนครไชยศรีขึ้นเป็นเมืองใหญ่ (กรมศิลปากร, 2528 : 20-21) ตำนานหลายฉบับยังกล่าวตรงกันว่า ใน พ.ศ. 1199 พระยาภาวดีศ ได้ทรงก่อ “พระประโทณเจดีย์” (เจดีย์กลางเมืองนครปฐมในสมัยโบราณ) ล้อม

เรือนหินที่บรรจุโทณะเอาไว้ (เรื่องเดียวกัน, 4, 19 และ 23) สอดคล้องกับตัวเขียนที่กำกับใต้รูปพระประโทณเจดีย์ในสมุดภาพไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ระบุว่า พระประโทณเจดีย์สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1199 ด้วย (กรมศิลปากร, 2542 : 94, 200)

ข้อความในตำนานแสดงให้เห็นถึงกิจกรรมของราชสำนักกษัตริย์เมืองนครไชยศรีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่จีนอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์สุย (พ.ศ. 1132-1161) และราชวงศ์ถัง (พ.ศ. 1161-1450) โดยพระจักรพรรดิที่มีชื่อเสียงแห่งราชวงศ์ถังคือ พระจักรพรรดิถังไท่จง (พ.ศ. 1170-1192) กำหนดเรียกว่าศักราช “เงินกวน” พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม (อุจิง, 2546) และทรงทำให้จีนเป็นที่รู้จักของชาวโลกในสมัยนั้น เมืองหลวงคือนครฉางอาน (แปลว่า สันติภาพนิรันดร) เป็นที่กล่าวขานไปทั่วถึงความมั่งคั่งรุ่งเรือง แม้แต่ราชสำนักทวารวดียังได้จัดส่งเครื่องบรรณาการไปถวายพระองค์ถึง 3 ครั้ง

“ทวารวดี” ในจดหมายเหตุจีน

จดหมายเหตุจีนชื่อ “ทงเตียน” (T'ung-tien) ซึ่งรวบรวมขึ้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ได้บันทึกเกี่ยวกับประเทศ “โถวเหอ” (T'ou-ho) ที่ปกครองโดยราชวงศ์ “โถวเหอหลัว” ซึ่งเป็นที่รู้จักของจีนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุย และติดต่อกับจีนหลายครั้งในสมัยราชวงศ์ถัง โดยมีรายละเอียดสำคัญดังนี้

“ประเทศนี้มีการค้าขายแลกเปลี่ยนอย่างเสรี ไม่มี การเก็บภาษี ชาวเมืองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และค้าขาย ประชาชนสามารถขี่ช้างได้ดีพอๆ กับขี่ม้า ซึ่งในประเทศนี้มีม้าอยู่ไม่มากกว่า 1,000 ตัว ... ในประเทศนี้มี ชุมชนหรือเมืองที่เป็นตลาดใหญ่ 6 แห่ง ในการค้าขายแลกเปลี่ยนทุกคนจะใช้เหรียญเงินตราที่มีขนาดเล็กคล้ายเมล็ดเอล์ม (Elmseeds) เป็นสื่อกลาง ประชากรส่วนใหญ่นับถือ พุทธศาสนา และมีการจัดตั้งโรงเรียน โดยใช้ภาษาเขียนที่แตกต่างไปจากจีน” (Yamamoto, 1979 : 1140)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจหลักของโถวเหอคือการค้ากรรมและการค้าขาย ประเทศโถวเหอได้ส่งเครื่องบรรณาการไปยังจีน 3 ครั้ง ในรัชกาลพระจักรพรรดิถังไท่จง คือปี พ.ศ. 1181 พ.ศ. 1183 และ พ.ศ. 1192 (Yamamoto, 1979 : 1147) โดยจีนกล่าวถึงสิ่งของบรรณาการจากโถวเหอ เช่น แจกันทองคำ สายรัดองค์ ทำจากอัญมณีมีค่า นอแรด งาช้าง ผลผลิตจากทะเล เป็นต้น (Yamamoto, 1979 : 1140) ซึ่งจีนยกย่องนอแรดจากโถวเหอว่ามีคุณภาพดีเยี่ยม (To-ho-lo rhinoceros (horns)) (Gungwu, 1958 : 94) ในการส่งบรรณาการไปครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. 1192 โถวเหอ

(เอกสารบางฉบับเรียก “โถวเหอหลัว”) ยังได้ถวายเป็นของขวัญและไข่มุกเพื่อขอพระราชทานม้าพันธุ์ดีด้วย (Gungwu, 1958 : 94 ; Yamamoto, 1979 : 1141; Schafer, 1985 : 237) โดยนักวิชาการหลายท่านต่างมีความเห็นว่าโถวเหอ (โถวเหอหลัว) นี้เป็นคำที่จีนใช้เรียก “ทวารวดี” (Gungwu, 1958 : 93-94; Wolters, 1967 : 234, 344; Coedès, 1968 : 76, 292; Wheatley, 1973 : 50, 56; Yamamoto, 1979 : 1139-143; Schafer, 1985 : 237) แม้ว่าในปัจจุบันเราจะยังไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีมาสนับสนุนข้อความที่กล่าวถึงสิ่งของต่างๆ จากโถวเหอนี้ก็ตาม

นอกจากนี้ บันทึกของพระถังซัมจั๋งซึ่งจาริกไปยังอินเดียในช่วง พ.ศ. 1172-1188 (ในรัชกาลจักรพรรดิถังไท่จง) ก็ได้กล่าวถึงบ้านเมืองในแถบนี้ที่ชื่อ “โถโลโปตี้” (To-lo-po-ti) คือ “ทวารวดี” เช่นกัน (Beal, 1969 : 200) และในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 13 พระฮือจิง (I-Tsing) ซึ่งเดินทางจาริกไปยังอินเดียเมื่อ พ.ศ. 1214 (ในรัชกาลจักรพรรดิถังเกาจง) โดยอาศัยเรือของพวกเปอร์เซียล่องผ่านมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (แคว้นที่ศรีวิชัย) ก็ได้บันทึกไว้ว่าสามารถหาเครื่องเทศคือกระวานได้จากทวารวดี (I-Tsing, 1966 : 10, 129)

“โถวเหอ” ของจีน คือ “ทวารวดี” อยู่ที่เมืองนครปฐม

จะสังเกตได้ว่า เอกสารฝ่ายจีนระบุถึงโถวเหอหรือทวารวดีมาตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ปีศักราชที่ทางการจีนกล่าวถึงการส่งบรรณาการไปของโถวเหอ ยังตรงกับช่วงเวลาที่ยานนาวาระบุถึงการสร้างเมืองนครไชยศรีและการก่อสร้างพระประโทณเจดีย์ขึ้นกลางเมือง ทำให้ชวนคิดไปได้ว่าโถวเหอหรือทวารวดีที่ส่งบรรณาการไปจีนในสมัยพระจักรพรรดิถังไท่จงคงมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครปฐม สมัยโบราณ เพราะไม่เพียงได้ค้นพบเหรียญเงินมีจารึก “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” แปลว่า “บุญกุศลของพระราชอาณาจักรศรีทวารวดี” หรือ “พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ” ซึ่งกำหนดอายุจากแบบอักษรอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 เท่านั้น (Boeles, 1964 : 102) แต่เมืองนครปฐมยังมีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ที่สุดในสมัยทวารวดีอีกด้วย (เฉพาะในเขตคูเมืองมีพื้นที่ 3,809 ไร่)

อนึ่ง ทัทซุโร ยามาโมโต (Tatsuro Yamamoto) เคยให้ความเห็นว่า ตลาดใหญ่ 6 แห่งของโถวเหอที่จีนกล่าวถึงในจดหมายเหตุแห่งเตียน ส่วนหนึ่งอาจตรงกับเมืองนครปฐม อุทอง (สุพรรณบุรี) ลพบุรี หรือพงตึก (กาญจนบุรี) ก็เป็นไปได้ (Yamamoto, 1979 : 1142) ข้อคิดเห็นของยามาโมโตมีความสอดคล้องกับข้อเสนอของ ชิตา สาระยา ที่เคยกล่าวว่า บ้านเมืองในแถบลุ่มแม่น้ำท่าจีน-แม่กลอง คือ นครปฐม อุทอง และคูบัว จังหวัดราชบุรี มีลักษณะการปกครองแบบรัฐ (State) เป็นสังคมเมืองในลุ่มแม่น้ำลำคลอง (Riverine region) โดยนครปฐมมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของภูมิภาค ชิตา สาระยา ยัง

เสนอด้วยว่านครปฐมเป็น “เมืองที่ถูกจัดตั้ง” ขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 เพื่อรองรับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นและตอบสนองต่อการขยายตัวทางการค้าที่เกิดขึ้นทั้งภายในภูมิภาคและการค้าโพ้นทะเล (ธิดา สาระยา, 2531 : 89-91) ดังนั้นความเห็นของธิดา สาระยา จึงมีหลักฐานสนับสนุนเพิ่มเติม ทั้งตำนานเมือง เอกสารจีน และหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นพบเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

“สินค้าต่างถิ่น” กับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อระบบการค้าสมัยทวารวดี

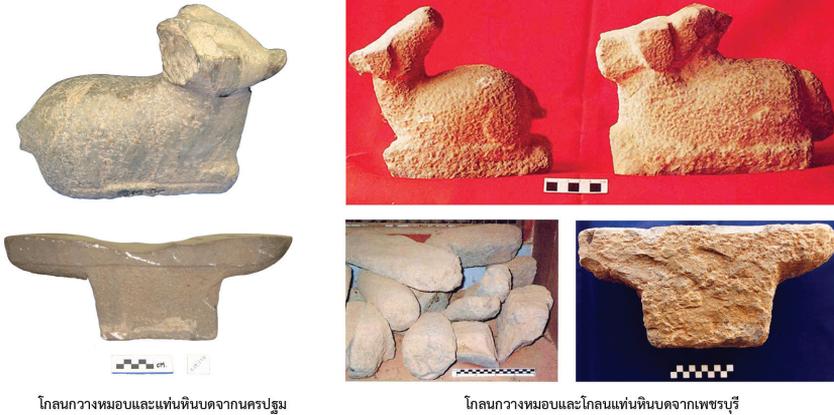
ดังได้กล่าวแล้วในตอนต้นว่า ผาสุข อินทราวุธ เคยเสนอว่า นครปฐมน่าจะเป็นทั้งเมืองหลวงและ “เมืองท่าค้าขาย” ของทวารวดีในราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ข้อเสนอนี้มีหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นพบใหม่มาสนับสนุน เพราะชุมชนที่เมืองนครปฐมคงมีพัฒนาการขึ้นตามลำดับเวลา จนกระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-16 จึงได้พบโบราณวัตถุที่เป็น “สินค้าต่างถิ่น” หลายประเภทปรากฏขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกิจกรรมการค้าขายแลกเปลี่ยนทั้งกับชุมชนภายใน (Domestic trade) และการค้าระดับนานาชาติ (International trade)

สินค้าต่างถิ่นจากชุมชนภายใน “โกลนหิน” วัตถุขุดจากแหล่งผลิตในเพชรบุรี

ในการขุดค้นที่เมืองนครปฐมได้พบชิ้นส่วนหินบดและสะเก็ดหินจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีทั้งหินทราย (Sandstone) หินทรายแป้ง (Siltstone) และหินโคลน (Mudstone) แต่หินเหล่านี้ไม่ได้มีแหล่งวัตถุดิบในจังหวัดนครปฐม เพราะน่าจะมาจากแหล่งวัตถุดิบและแหล่งผลิตที่อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี กรมศิลปากรได้สำรวจพบแหล่งหินที่นำมาสลักประติมากรรมสมัยทวารวดีบนเขาพระ ทั้งยังได้พบแหล่งผลิตงานประติมากรรมหินที่สำคัญคือ แหล่งโบราณคดีในตำบลหนองปรong (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี 2541 : 42-44; กรมทรัพยากรธรณี, 2550 : 121)

ที่บ้านหนองปรongนี้เคยมีการสำรวจพบโกลนพระพุทธรูป โกลนธรรมจักร กวางหมอบ และโกลนหินบดเป็นจำนวนมาก การสำรวจและขุดค้นของภาควิชาโบราณคดีเมื่อ พ.ศ. 2544 ยังได้พบโกลนแท่นหินบดหลายชิ้นกระจายอยู่ตามพื้นดิน ภายในหลุมขุดค้นก็ได้พบสะเก็ดหินเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงการสกัดหรือแกะสลักประติมากรรมหิน (Indrawoath, 2008 : 307-315) ก่อนจะส่งโกลนหินดังกล่าวไปยังชุมชนร่วมสมัยแห่งอื่นๆ เฉพาะที่เมืองนครปฐมนั้นภายในห้องคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ได้เก็บรักษาหินบดและแท่นหินบดไว้มากถึง 30 ชิ้น และมีโกลนพระพุทธรูป ธรรมจักร และกวางหมอบ ซึ่งคาดว่ามาจากแหล่งผลิตที่อำเภอเขาย้อยเช่นกัน (ภาพที่ 2) และล่าสุดก็มีการวิเคราะห์ตัวอย่างหินด้วยวิธีศิลาวรรณา

พบว่า ชิ้นส่วนหินที่พบจากหลุมขุดค้นที่เมืองนครปฐมมีองค์ประกอบเหมือนกันกับหินจากอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี (ชนินทร นิธิอาชากุล, 2555)



โคลนวางหมอบและแท่นหินบดจากนครปฐม

โคลนวางหมอบและโคลนแท่นหินบดจากเพชรบุรี

ภาพที่ 2 ประติมากรรมหินจากเมืองนครปฐมและแหล่งผลิตในจังหวัดเพชรบุรี

“ตะกั่ว” วัตถุดิบจากเหมืองโบราณที่กาญจนบุรี

ในการขุดค้นที่เมืองนครปฐมได้พบหลักฐานของการถลุง/หลอมโลหะ และพบวัตถุโลหะจำนวนหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือเหล็กและวัตถุสำริด นอกจากนี้ก็มีตุ้มถ่วงแห่ทำจากตะกั่ว โดยพบก้อนตะกั่วขนาดเล็ก 2 ก้อน ที่อาจใช้เป็นวัตถุดิบ (Ingot) ในการหลอม แต่แร่โลหะก็ไม่สามารถหาได้ในแถบนี้ ชุมชนที่นี้จึงต้องหาซื้อหรือแลกเปลี่ยนวัตถุดิบมาจากต่างถิ่น ก่อนจะนำมาผลิตเครื่องมือเครื่องใช้หรือสร้างสรรค์เป็นประติมากรรมที่เนื่องในศาสนา

เมื่อไม่นานมานี้ ภูวนาท รัตนรังสิกุล (2555 : 108) ได้ทำการวิเคราะห์ตะกั่วไอโซโทป (Lead isotope) ของห่วงและก้อนตะกั่วที่พบจากแหล่งโบราณคดีหอก พบว่าตะกั่วที่นำมาใช้ทำวัตถุเหล่านั้นจะมีที่มาจากบริเวณเหมืองสองท่อ อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี (ผลการวิเคราะห์ตะกั่วไอโซโทปของโบราณวัตถุจากแหล่งโบราณคดีภูมิสนาย ประเทศกัมพูชา ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน) ดังนั้นวัตถุดิบในการผลิตสิ่งของเครื่องใช้โลหะ (รวมทั้งประติมากรรมหิน) ส่วนหนึ่งจึงมาจากแหล่งทรัพยากรบริเวณเทือกเขาทางตะวันตกของประเทศไทย

“ลูกปัดแก้ว” สินค้านำเข้าจากคาบสมุทรภาคใต้

ในการขุดค้นที่เมืองนครปฐมได้พบลูกปัดแก้วจำนวน 60 ลูก โดยมาจากชั้นวัฒนธรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-16 เท่านั้น ลูกปัดที่พบเป็นลูกปัดแก้วสีเดียว (Monochrome glass beads) ได้แก่ สีฟ้า สีแดง สีส้ม สีเหลือง สีเขียว และสีดำ เดิมมี

ผู้กำหนดชื่อเรียกลูกปัดแก้วสีเขียวเช่นนี้ว่า “ลูกปัดลมสินค้า” (Trade wind beads) ต่อมาผู้กำหนดชื่อเป็น “ลูกปัดแบบอินโด-แปซิฟิก” (Indo-Pacific beads) เพราะพบหลักฐานตามแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในมหาสมุทรอินเดียและแปซิฟิก (Francis, 2002 : 19-20)

ปัจจุบันมีข้อมูลบ่งชี้ว่า การผลิตลูกปัดแก้วแบบอินโด-แปซิฟิกเกิดขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4 หรือ 5 โดยมีแหล่งผลิตอยู่ในแถบเมืองอริกเมทุ (Arikamêdu) ทางตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย (Francis, 2002 : 30) ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-7 แหล่งผลิตคงอยู่ที่เมืองเมนไต (Mantai) ประเทศศรีลังกา เมืองออกแก้ว ประเทศเวียดนาม แหล่งโบราณคดีกัวลา เซลินซิง (Kuala Selinsing) ประเทศมาเลเซีย แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ (Francis, 2002 : 31) แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง (บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ และเรไร นัยวัฒน์, 2550 : 128-129) จนกระทั่งในช่วงที่เกิดบ้านเมืองศรีวิชัยขึ้นแล้วในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-18 แหล่งผลิตหรือส่งออกลูกปัดแก้วน่าจะอยู่แถบเมืองปาเล็มบัง (Palembang) บนเกาะสุมาตรา แหล่งสุไหง มาส (Sungai Mas) ประเทศมาเลเซีย และแหล่งทุ่งตึก อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา (Francis, 2002 : 36 ; บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ และเรไร นัยวัฒน์, 2550) เฉพาะที่ตะกั่วป่านั้นได้พบจารึกภาษามิพ (ภาษาอินเดียภาคใต้) ระบุถึง “มณิกิรมัม” คือสมาคมพ่อค้า (Coedès, 1968 : 107) ซึ่งปีเตอร์ ฟรานซิส (Peter Francis) สันนิษฐานว่าเป็นสมาคมพ่อค้าลูกปัดแก้ว เพราะคำว่า “มณิกิ” คือแก้วมณีนั่นเอง (Francis, 2002 : 39 ; Karashima, 2009)

ลูกปัดแก้วสีเขียวที่ได้จากการขุดค้นที่เมืองนครปฐมจึงน่าจะเป็นสินค้าที่นำเข้ามาจากแหล่งผลิตหรือส่งออกลูกปัดที่มีอายุร่วมสมัย เพราะในปัจจุบันยังไม่พบร่องรอยการผลิตภายในชุมชนเอง ในการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีหอยเอียงได้พบลูกปัดแก้วแบบเคลือบใสสีทองหรืออำพัน (False gold-glass bead) 1 ลูก (ภาพที่ 3) ซึ่งเหมือนกับลูกปัดจากแหล่งโบราณคดีสุไหง มาส (Francis, 2002 : color plate 21) และแหล่งโบราณคดีทุ่งตึก (บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ และเรไร นัยวัฒน์, 2550 : 112)



ภาพที่ 3 ลูกปัดเคลือบทองจากแหล่งโบราณคดีต่างๆ
(ที่มาของภาพ: บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ และเรไร นัยวัฒน์, 2550 : 112 ; Francis, 2002 : color plate 21)

ทวารวดี - ศรีวิชัย : เครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าและศาสนา

จะเห็นได้ว่า ลูกบัตแก้วสีเขียวคือโบราณวัตถุสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อค้าขายระหว่างชุมชนในภาคกลางกับภาคใต้ (หรือหมู่เกาะ) ซึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ขณะที่ทวารวดีมีความสัมพันธ์กับจีนนั้น เอกสารจีนยังได้กล่าวถึงรัฐพันพัน (P'an-P'an) ซึ่งตั้งอยู่ทางใต้ของโถงเหอหลัว (คือทวารวดี) ว่าได้จัดส่งเครื่องบรรณาการไปจีนเมื่อ พ.ศ. 1178 ในรัชกาลพระเจ้าจักรพรรดิถังไท่จง นักวิชาการหลายท่านสันนิษฐานว่า "รัฐพันพัน" คงมีอาณาบริเวณแถบอ่าวบ้านดอน คือในเขตอำเภอไชยาและพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (Wheatley, 1973 : 47-51; Jacq-Hergoualc'h, 2002 : 294) ซึ่งต่อมาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 14 จะปรากฏศิลาจารึกที่เกี่ยวข้องกับมหาราชแห่งอาณาจักรศรีวิชัย (กรมศิลปากร, 2529 : 187-222) บริเวณอำเภอไชยาและพุนพิน มีร่องรอยชุมชนโบราณและศิลปกรรมศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2523 ; พงศ์รินทร์ สำเภาเงิน และนงคราญ สุขสม, 2552) ขณะเดียวกันก็พบประติมากรรมแบบศิลปะทวารวดีปรากฏอยู่ด้วย (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2523 : 31-49) ดังนั้นบ้านเมืองโบราณในภาคกลางแถบลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลองคือ รัฐทวารวดี และบ้านเมืองในคาบสมุทรมภาคใต้คือ รัฐพันพัน (ซึ่งต่อมามีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรศรีวิชัย) จึงมีความสัมพันธ์กันทั้งทางด้านการค้าและการศาสนามาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12

นอกจากนี้ ที่เมืองคูบัวและอุ้มทองมีประติมากรรมสำริดขนาดเล็กกรุปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (ปัทมปาณี) ซึ่งมีรูปแบบคล้ายกับศิลปะทางภาคใต้ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2520 : 86-87; กรมศิลปากร, 2534ข : 93; ชอง บวสเชอลีเย่, 2533 : 137-138) ในการขุดแต่งโบราณสถานในเมืองอุ้มทอง โดย ช็อง บวสเชอลีเยร์ (Jean Boisselier) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสก็ได้พบอิทธิพลศิลปะศรีวิชัยปรากฏอยู่กับลวดลายเครื่องประดับสถาปัตยกรรมที่กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 (ช็อง บัวเชอลีเยร์, 2511 : 17-18, 20) ทั้งยังได้พบพระพิมพ์ดินดิบแบบศรีวิชัยจากการขุดแต่งเจดีย์หมายเลข 15 ที่เมืองอุ้มทองด้วย (ช็อง บัวเชอลีเยร์, 2511 : 18-19) (ขณะที่พระพิมพ์ของศิลปะทวารวดีทำจากด้วยดินเผา) ช็อง บวสเชอลีเยร์ ยังได้เคยชี้แนะว่า มีอิทธิพลของพุทธศาสนamahayan จากดินแดนทางใต้ปรากฏขึ้นที่เจดีย์จุลประโทนเมืองนครปฐม ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2540 : 80) หรือในกรณีของพระพิมพ์ดินเผาบางแบบของเมืองนครปฐมก็ทำตามเรื่องในคัมภีร์ของพุทธมหายาน และเทียบได้กับพระพิมพ์ดินดิบที่พบทางภาคใต้ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2523 : 44-46; นิตินันท์ ศิริทรัพย์, 2524 : 20-21, 23-25, รูปที่ 1-2, 11-17; ผาสุข อินทรารุท, 2543 : 285) (ภาพที่ 4)



พระพิมพ์ดินเผาจากเมืองนครปฐมโบราณ



พระพิมพ์ดินดิบจากเขากอทละ จ.พัทลุง

ภาพที่ 4 พระพิมพ์ดินเผาจากเมืองนครปฐม และพระพิมพ์ดินดิบจากเขากอทละ จังหวัดพัทลุง จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ดังนั้น ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่น่าจะส่งผลให้เมืองนครปฐมมีการติดต่อสัมพันธ์ และทำการค้าขายระหว่างดินแดนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา คงเป็นเพราะการปรากฏขึ้นของบ้านเมือง “ศรีวิชัย” ในดินแดนเกาะสุมาตรา ของอินโดนีเซีย แหลมมลายูในมาเลเซีย และคาบสมุทรมภาคใต้ของไทย (Wolters, 1967 : 247-253 ; Coedès, 1968 : 81-85) โดยศรีวิชัยมีบทบาทเป็นพ่อค้าคนกลางที่ควบคุม ช่องแคบซุนดาและช่องแคบมะละกา ซึ่งอยู่ใน “เส้นทางสายแพรไหมทางทะเล” (Maritime silk road) ที่ใช้ในการติดต่อค้าขายกันระหว่างจีน อินเดีย อาหรับเปอร์เซีย และอาณาจักร ไบแซนไทน์ ผลกระทบส่วนหนึ่งจากกิจกรรมการค้าตามเส้นทางสายนี้ก็ทำให้พบโบราณ วัตถุที่ผลิตหรือส่งออกจากคาบสมุทรมภาคใต้รวมทั้งสินค้าที่มาจากจีน (และอาหรับ เปอร์เซีย) ตามเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลาง

“เครื่องถ้วยจีน” สินค้าต่างถิ่นจากชุมชนภายนอก

โดยปกติแล้วในการขุดค้นเมืองโบราณสมัยทวารวดีจะพบเศษภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมดา (Earthenware) เป็นจำนวนมาก เช่นที่แหล่งธรรมศาลาเมืองนครปฐม ได้พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดามากถึง 8,207 ชิ้น มีน้ำหนักรวม 100 กิโลกรัม แต่ที่น่าสนใจคือ ได้พบชิ้นส่วนเครื่องเคลือบ (Glazed ware) เพียง 3 ชิ้น ซึ่งคาดว่าเป็น

ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง ประกอบด้วย

1. เศษเครื่องเคลือบสีเขียวแบบเยว่ (Yue ware) หรือไหดูซุน (Dusun jar)
2. เศษเครื่องเคลือบสีเขียวปนเหลือง (Green-slashed ware) หรืออาจเป็นเครื่องถ้วยแบบถังสามสี (Tang three-color ware or Sancai-glazed)
3. เศษเครื่องเคลือบสีน้ำตาล (Deep brown glazed)

แม้จะขุดพบเครื่องเคลือบในปริมาณน้อยมากและเป็นชิ้นส่วนขนาดเล็ก (เพราะเป็นสิ่งของหายากของชุมชน) แต่หลักฐานที่พบนี้ช่วยเสริมให้เห็นภาพการค้าขายระหว่างประเทศในสมัยทวารวดีได้เป็นอย่างดี เพราะมีข้อมูลที่น่าสนใจคือ เมื่อ พ.ศ. 2541 ได้พบแหล่งเรือจมที่เกาะเบลีตุง (Belitung Shipwreck) ทางตะวันออกของเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย เรือลำนี้ (ต่อในแถบตะวันออกเฉียง) บรรทุกเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ถังมาเป็นจำนวนมาก (Krahl ... et al., 2011 : 30, 107) สินค้าส่วนใหญ่มาจากแหล่งเตาฉางซาซึ่งพบขามลายูเขียนสีมากถึง 55,000 ใบ (Krahl ... et al., 2011 : 56) ทั้งยังพบไหเคลือบสีเขียวแบบดูซุนอีกหลายใบ (Krahl ... et al., 2011 : 32-33) (ภาพที่ 5) โดยมีกำหนดอายุที่น่าเชื่อถือของเรือจมนี้อยู่ในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 14 (Krahl ... et al., 2011 : 35-37) สอดคล้องกับผลการกำหนดอายุชั้นวัฒนธรรมที่เริ่มปรากฏเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง (และลูกปัดแก้ว) ที่เมืองนครปฐม



ภาพที่ 5 ไหดูซุนจากแหล่งเรือจมที่เกาะเบลีตุง ประเทศอินโดนีเซีย
(ที่มาของภาพ: Krahl... et al., 2011 : 197)



แผนที่แสดงตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีที่กล่าวถึงในบทความ

ราชวงศ์ถังนั้นเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในรัชกาลพระเจ้าถังไท่จง (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1256-1299) (Lewis, 2009 : 40; Schirokauer ... et al., 2013 : 107) พระองค์ส่งเสริมกิจการค้าขายตามเส้นทางสายแพรไหมทางทะเล กวีสมัยราชวงศ์ถังได้พรรณนาสภาพทางการค้าช่วงนั้นไว้ว่า มีแถวของเรือสินค้าจากหมีนประเทศต่างแย่งกันจะเป็นที่หนึ่งเพื่อถวายทองคำและผ้าแพรไหม (Qingxin, 2009 : 40) และในช่วงกลางถึงปลายสมัยราชวงศ์ถังต่อต้านราชวงศ์ซ่ง ราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 จีนก็ได้ส่งเครื่องถ้วยเป็นสินค้าออก (Qingxin, 2009 : 67-69; Srisuchat ... et al., 1989 : 15-17) จนมีคำกล่าวที่ว่า “เส้นทางสายแพรไหมทางทะเลเปรียบประดุจเส้นทางการค้าขายเครื่องถ้วย” (Maritime silk road as the ceramics road) (Qingxin, 2009 : 68) เห็นได้จากปริมาณเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ถังที่พบในแหล่งเรือจมที่เกาะเบลีตุง ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่าอาจมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่เกาะชวาของอินโดนีเซีย (Flecker, 2011 : 118)

นอกจากนี้ยังได้ค้นพบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถังที่เมืองปาเล็มบังบนเกาะสุมาตรา (Manguin, 1992 : 63-73) โดยพบเป็นจำนวนมากตามเมืองท่าชายฝั่งในคาบสมุทรภาคใต้ของไทยทั้งที่แหลมโพธิ อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (เขมชาติ เทพไชย, 2531 : 88-94, 112-115) หรือทุ่งตึก จังหวัดพังงา (บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ และเรไร นัยวัฒน์, 2550 : 101-105) และได้พบตามเมืองสมัยทวารวดีหลายแห่ง เช่น อุทยานจังหวัดสุพรรณบุรี ดงละคร จังหวัดนครนายก และศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี (ภัทรพงษ์ เก่าเงิน, 2545 : 113; กรมศิลปากร, 2536 : 44; กรมศิลปากร, 2534ก : 44) ดังนั้นเส้นทางสายแพรไหมทางทะเล (หรือเส้นทางการค้าเครื่องถ้วย) จึงเป็นปัจจัยทางวัฒนธรรมหรือแรงกระตุ้นทางเศรษฐกิจที่สำคัญ เพราะเชื่อมโยงทั้งอาณาจักรศรีวิชัยและโดยเฉพาะรัฐทวารวดีที่ตั้งอยู่ตอนในแผ่นดินเข้ากับเครือข่ายการค้าโลกสมัยโบราณ

ส่งท้าย

นับตั้งแต่ที่พ่อค้าคนกลางอย่างอาณาจักรศรีวิชัยเริ่มมีบทบาทในดินแดนเกาะสุมาตราในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 และปรากฏจารึกของกษัตริย์ศรีวิชัยในคาบสมุทรมภาคใต้ของไทยในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 14 (Coedès, 1968 : 83-84) ชื่อของ “โถวเหอ” หรือ “ทวารวดี” ก็หายไปจากรายชื่อรัฐที่ส่งบรรณาการไปยังจีน (Gungwu, 1958 : 122-123) ดังนั้นการติดต่อค้าขายระหว่างจีนกับทวารวดี ในช่วงที่เกิดอาณาจักรศรีวิชัยขึ้นแล้วคงเป็นไปได้ในทางอ้อม คือน่าจะผ่านมาทางบ้านเมืองทางใต้มากกว่าจะติดต่อกันโดยตรง สังเกตได้อย่างชัดเจนจากการค้นพบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถังทางภาคใต้ในปริมาณมากกว่าที่พบตามเมืองโบราณทวารวดีในภาคกลาง และการค้าขายนี้คงไม่ได้มีเพียงเครื่องถ้วยจีนเป็นสินค้าส่งต่อมาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการค้าขายลูกปัดแก้วด้วย

ดังนั้นช่วงเวลาที่สำคัญที่น่าเสนอในบทความนี้คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 14 (ช่วง พ.ศ. 1300 - 1400) เพราะเป็นช่วงที่จีนได้ส่งเครื่องถ้วยมาขายอย่างเป็นล่ำเป็นสันตามเส้นทางสายแพรไหมทางทะเล ดังกรณีการค้นพบเรือจมที่เกาะเบลีตุง และเป็นช่วงเดียวกันกับที่เมืองท่าค้าขายในภาคใต้ของไทยทั้งแหลมโพธิ์และทุ่งตึกได้มีความสำคัญขึ้น ข้อมูลเหล่านี้สอดคล้องกับการพบโบราณวัตถุประเภท “สินค้าต่างถิ่น” ในชั้นวัฒนธรรมช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-16 ภายในหลุมขุดค้นที่เมืองนครปฐม รวมถึงการปรากฏร่องรอยของศิลปะทางพุทธศาสนamahayana แบบศรีวิชัยในภาคกลางของไทยด้วย

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยังไม่อาจอธิบายได้แน่ชัดเกี่ยวกับสินค้าส่งออกของทวารวดี แม้ว่าเอกสารจีนจะกล่าวถึงงาช้างหรือนอแรด (ชั้นดี) จากทวารวดี และระบุด้วยว่าชาวทวารวดีส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งจะต้องมีผลผลิตทางการเกษตรอย่างไม่ต้องสงสัย แต่เราไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีในส่วนนี้ เพราะเป็นอินทรีย์วัตถุที่สูญสลายได้ เว้นแต่ร่องรอยแคลเซียมขาวจำนวนมากที่ปะปนอยู่ในก้อนอิฐที่ใช้ในการก่อสร้างศาสนสถานสมัยทวารวดี และยังคงควรพิจารณาด้วยว่าเอกสารบางฉบับอาจให้ข้อมูลคลาดเคลื่อน เช่นเมื่อกล่าวถึงกระวานจากทวารวดี แต่กระวานนั้นน่าจะมาจากทางภาคใต้ของไทยหรือหมู่เกาะในอินโดนีเซียที่มีเครื่องเทศเป็นสินค้าออกสำคัญ

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังมีใต้วีเคราะห์เชื่อมโยงหลักฐานบางอย่างจากเมืองนครปฐม เช่น ภาพปูนปั้นชาวต่างชาติที่สวมหมวกทรงสูง (อุษา จัวันเพียรภาค, 2548 : 82-83) หรือภาพใบหน้าชาวอาหรับมุสลิมบนแผ่นอิฐจากเจดีย์จุลประโทน (อนุสิทธิ์ เจริญศุภกุล, 2528 : 32-33) ซึ่งหากได้ตีความอย่างจริงจังแล้วก็น่าจะทำให้เข้าใจในสภาพเศรษฐกิจของทวารวดีในบริบทของเส้นทางการค้าโลกได้ดีมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ยังรวมไป

ถึงการพิจารณาความสำคัญของหลักฐานทางโบราณคดีและงานศิลปกรรมตามเมืองโบราณร่วมสมัยแห่งอื่นๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วนอีกครั้ง เช่น อายุสมัยของชั้นวัฒนธรรมที่ขุดค้นพบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถังหรือเครื่องถ้วยสีฟ้าแกมเขียวของอาหรับเปอร์เซีย ภาพปูนปั้นชาวต่างชาติจากเมืองอู่ทองและคูบัว หรือพระพิมพ์ดินเผาที่มีจารึกชื่อภิกษุจีนเป็นอักษรภาษาจีน พบที่เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ (กรมศิลปากร, 2529 : 247-250 ; Brown, 1996 : 37) ฯลฯ เพื่อช่วยกันปะติดปะต่อเรื่องราวของ “ทวารวดี” ให้มีความกระจ่างชัดยิ่งขึ้นกว่าเดิม



บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. (2528). **เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ยูนิคัฟโปรดักส์. (โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม. วันที่ 23 มีนาคม 2528).
- _____. (2529). **จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 – 14**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- _____. (2534ก). **โบราณสถานสระมรกต**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2534ข). **ราชบุรี**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- _____. (2536). **รายงานการขุดค้นและขุดแต่งเมืองดงละคร อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก**. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- _____. (2542). **สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธ.ค. 2542).
- _____. (2552). **ศิลปะทวารวดี: ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมทรัพยากรธรณี. (2550). **ธรณีวิทยาประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- เขมชาติ เทพไชย. (2531). **แหลมโพธิ์: แหล่งเศรษฐกิจของศรีวิชัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ซอง บวสเชอลีเย่. (2533). ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับศิลปะทวารวดี. แปลโดย หม่อมเจ้า สุภัทรรติศ ดิศกุล. **เมืองโบราณ** 16 (1) : 134-139.
- ซ็อง บัวเชอลีเยร์. (2511). **ความรู้ใหม่ทางโบราณคดีจากเมืองอู่ทอง**. แปลโดย หม่อมเจ้า สุภัทรรติศ ดิศกุล. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ทิวา ศุภจรรยา, กฤษณพล วิชพันธุ์ และชวลิต ขาวเขียว. (2544). “เมืองคูคลอง (ชุมชนขนานน้ำ): ภูมิปัญญาการสร้างบ้านแปงเมืองจากอดีตถึงรัตนโกสินทร์.” ใน **ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย** : หน้า 146-163. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน. (2525). “การศึกษาลักษณะชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศจังหวัดนครปฐม.” ใน การสัมมนาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรมนครปฐม : หน้า 1-9. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร และชุมนุมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนิทร นิธิอาชกุล. (2555). การตรวจสอบความสัมพันธ์ของโกลนหินสมัยทวารวดีระหว่างแหล่งผลิต เขาพระจังหวัดเพชรบุรี กับเมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี และเมืองนครปฐมโบราณ จังหวัดนครปฐม โดยวิธีศิลปารรณนา. เอกสารการศึกษาเฉพาะบุคคล ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธิดา สาระยา. (2531). การก่อตัวของรัฐในลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม ศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดี. เมืองโบราณ 14 (1) : 83-92.
- นิติพันธุ์ ศิริทรัพย์. (2524). พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่นครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ และเรไร นัยวัฒน์. (2550). ฟุ่ตึกเมืองท่าการค้าโบราณ. ภูเก็ต: สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต.
- ผาสุข อินทรารุท. (2526). ทรายดินเผารูปคช-ลัษมีและกเวรจากเมืองนครปฐมโบราณ. เมืองโบราณ 9 (3) : 92-101.
- _____. (2542). ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- _____. (2543). พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- พงศ์ธันว์ สำเภาเงิน และนงคราญ สุขสม. (2552). รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี โบราณสถานเขาพระนารายณ์ อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2520). ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปะในประเทศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สาขาส่วนภูมิภาค. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- _____. (2523). ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. (เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม 2523).
- ภัทรพงษ์ เก่าเงิน. (2545). โบราณคดีคอกช้างดิน. กรุงเทพฯ: สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี.

- ภูวนาท รัตนรังสิกุล. (2555). การศึกษาวิจัยโบราณวัตถุที่มีตะกั่วเป็นองค์ประกอบหลักในวัฒนธรรม ทวารวดี. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- รัชนี้ ทศรัตน์ และอำพัน กิจงาม. (2547). รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดี บ้านส่วย อำเภอฟิมมาย จังหวัดนครราชสีมา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สว่าง เลิศฤทธิ์. (2547). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์พัฒนาการของความซับซ้อนทางเศรษฐกิจและสังคมจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายถึงยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ในเขตที่สูงทางตะวันออกเฉียงกลางของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2541). คู่มือ: ความสัมพันธ์กับชุมชนทวารวดีในบริเวณใกล้เคียง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สุภัทรรติศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2540). ท่องอารยธรรม. กรุงเทพฯ: ธุรกิจก้าวหน้า.
- อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ. (2547). การศึกษาความหมายและแบบของตราประทับสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง อำเภ่อูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อนุกิทย เจริญศุกกุล. (2528). ภาพบุคคลบนแผ่นอิฐแบบทวารวดี ณ เจดีย์จุลประโทน นครปฐมกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเอเชียอาคเนย์. ศิลปวัฒนธรรม 6 (5) : 32-33.
- อุษา วัจนเพ็ชรภาค. โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. นนทบุรี: ส.พิจิตรการพิมพ์.
- อุจิง. (2546). เงินกวนเงินเย่า ยอดกุศโลบายจีน. อริคม สวัสดิญาณ, เรียบเรียง. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

ภาษาอังกฤษ

- Beal, Samuel. (1969). **Siyuki: Buddhist records of the Western world, translated from the Chinese of Hiuen Tsiang (A.D. 629).** Delhi: Oriental Books.
- Boeles, J. J. (1964). The King of Sri Dvaravati and his Regalia. **Journal of the Siam Society** LII (II) : 99-114.
- Bronson, Bennet. (1976). **Excavation at Chansen and the Cultural Chronology of Protohistoric Central Thailand.** Doctoral dissertation, University of Pennsylvania Museum.

- Brown, Robert L. (1996). **The Dvaravati Wheels of the Law and the Indianization of South East Asia**. Leiden: E.J. Brill.
- Cœdès, George. (1968). **The Indianized States of Southeast Asia**. Translated by Sue Brown Cowing. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Fehrenbach, Shawn Szjeda. (2009). **Traditional of ceramic technology: an analysis of the assemblages from Angkor Borei, Cambodia**. Thesis for the degree of Master of Arts in Anthropology, University of Hawai'i.
- Flecker, Michael. (2011). A ninth-century Arab shipwreck in Indonesia: first archaeological evidence of direct trade with China. **Shipwrecked: Tang Treasure and Monsoon Winds** : 101-119. Regina Krahl and others, ed. Singapore: The Smithsonian's Museum of Asian Art.
- Francis, Jr., Peter. (2002). **Asia's Maritime Bead Trade 300 B.C. to the Present**. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Gungwu, Wang. (1958). The Nanhai Trade : a study of the early history of Chinese trade in the South China sea. **Journal of the Malayan Branch Royal Asiatic Society** 31 (2) : 1-135.
- Indrawooth, Phasook. (2008). "Recent Research on Dvaravati Cultural Workshop Sites in Petchaburi Province, Central Thailand." In **Interpreting Southeast Asia's Past : monument, image and text** : p. 306-322. Elizabeth A. Bacus, Ian C. Glover and Peter D. Sharrock, ed. Singapore: NUS Press.
- I-Tsing. (1966). **A Record of the Buddhist Religion as practised in India and the Malay Archipelago (A.D. 671-695)**. Translated by J. Takakusu. Delhi: Munshiram Monoharlal.
- Jacq-Hergoualc'h, Michel. (2002). **The Malay Peninsula : crossroads of the maritime silk road (100 BC-1300 AD)**. Translated by Victoria Hobson. Leiden: Brill.
- Karashima, Noboru. (2009). "South Indian Merchant Guilds in the Indian Ocean and Southeast Asia." In **Nagapattinam to Suvarnadwipa: Reflection on the Chola Naval Expeditions to Southeast Asia** : p. 135-157. Hermann Kulke, K.Kesavapany, Vijay Sakhuja, ed. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

- Krahl, Regina ... et al., ed. (2011). **Shipwrecked: Tang Treasure and Monsoon Winds**. Singapore: The Smithsonian's Museum of Asian Art.
- Lewis, Mark Edward. (2009). **China's Cosmopolitan Empire**. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Manguin, Pierre-Yves. (1992). "Excavations in South Sumatra, 1988-90: New Evidence for Sriwijayan Sites." In **Southeast Asian Archaeology 1990: proceedings of the third conference of the European Association of Southeast Asian Archaeologist** : p. 63-73. Ian Glover, ed. Brussels: Centre for South-East Asian Studies University of Hull.
- Qingxin, Li. (2009). **Maritime Silk Road**. Translated by William W. Wang. China: China Intercontinental Press.
- Schafer, Edward H. (1985). **The golden peaches of Samarkand: a study of T'ang Exotics**. California: University of California Press.
- Schirokauer, Conrad et al. (2013). **A brief history of Chinese and Japanese civilizations**. 4th ed. United State: Wadsworth, Cengage Learning.
- Srisuchat, Tharapong ... et al. (1989). Early Chinese Ceramics in Southern Thailand. **Silpakorn Journal** 33 (4) : 15-18.
- Welch, David J. and McNeil, Judith R. (2004). "The Origin Phimai Black Site: A new look at Ban Suai, Phimai, Thailand." In **Southeast Asian Archaeology Wilhelm G. Solheim II Festschrift** : p. 522-543. Victor Paz, ed. Manila: The University of Philippines Press.
- Wheatley, Paul. (1973). **The Golden Khersonese**. 1961 reprint ed. Westport: Greenwood Press.
- Wolters, O. W. (1967). **Early Indonesian commerce : a study of the origins of Srivijaya**. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Yamamoto, Tatsuro. (1979). "East Asian Historical Sources for Dvaravati Studies." In **Proceeding Seventh IAHA Conference vol. II** : p. 1137-1150. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Yasuda, Yoshinori and Phoeurn, Chuch. (2008). **Preliminary report for the excavation in Phum Snay 2007**. Kyoto: International Research Centre for Japanese Studies.

